

Svetlana Slapšak

RAVNOTEŽA

Roman u dvanaest poglavlja
sa epilogom

Laguna

Copyright © 2016, Svetlana Slapšak
Copyright © ovog izdanja 2016, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Jednomesečići, m. pl. (Res. i Srem.) vide jednomjesečići.

Jednomjesečići, m. pl. (Erc.) Geschwister, deren Geburtstag in den nämlichen Montag fällt. Kad se jedno od jednomjesečića ženi, ili udaje, onda drugo ne smije biti kod kuće (nego ga pošalju kud u drugo selo), niti smije jesti od oni jela što se gotove za svadbu. Kad jedno umre, onda metnu u puto jednu nogu mrtvoga a drugu živoga, pa onda ono živo dozove kakvoga momka (s kojim se pazi) i reče mu: „Da si mi po Bogu brat, pusti me (ili odriješi me).“ Onda onaj otvori puto i pusti ga; i to su poslije pobratimi (no ovo ne čine svuda, i to ponajviše žene, koje mlogo gataju i gatanju vjeruju).

Vuk Karadžić, *Srpski rječnik*, 1818.

SPISAK LIKOVA

Milica Zlatanović Albini, glavna junakinja
Goran Albini, njen muž
Julka Albini, njena kćerka
Ela (Goldman) Zlatanović, njena majka (razvedena i udovica)
Simka Zlatanović Rotovnik, Elina sestra (udovica)
Jure Rotovnik, Simkin sin
Lovro Albini, Goranov otac
Kaja Albini, Goranova majka
Dara, docnije Pejčić i konačno Zajderman, Miličina najbolja
prijateljica i čitateljka
Dušan Pejčić, Darin izbor
Bo Zajderman, američki istraživač političke antropologije
Mladenka B., nekadašnja sekretarica velikog nacionalnog pisca
Veliki nacionalni pisac, poznat i kao Prekuc
Zorica, predana Šemsi
Šemsa Hasanbegović, izbeglica iz Bosne
Slobo iz Sarajeva, Miličina rana ljubav
Sava i Kreba, prijatelji
Perica, beogradski cinik
Boba, beogradski taksista

Likovi čija se imena samo pominju:

Pjer, Goranov partner
Franc Rotovnik, pokojni Simkin muž
Borut, Juretov brat
David Avramović, Elin „dečko“
Gejl, Boova devojka
Voja, Goranov prijatelj
Lela, bivša Dušanova žena
Pavlovička, kućevlasnica sa Darom
Cica iz *Invest-banke*
Zvonka, Slobina žena
Špela, Juretova žena u razvodu
Tamara, gošća kod Milice
Lena, gošća kod Milice
Dobrivoje Goldman, Elin i Simkin ujak
Loba, njegova izgubljena ljubav
Aron, matematičar

Likovi čija se imena ne pominju

TV komentatorka
Adventistkinja, prenosi pakete u Sarajevo
Inženjer iz Sarajeva
Fini Gospodin, Mladenkin advokat
Svodnik iz beogradskog podzemlja
Jednoruki čovek, svedok višegradskog pokolja
Mlada žena sa psom u autobusu
Porodica iz Vukovara
Dva Albanca
Besni čovek koji se razvodi
Slovenački profesor i njegova žena pogrešnog porekla
Lekar
Veterinar

Govornik sa obrvama
Novinar, Elin novi dečko

Likovi u parodiji romana velikog nacionalnog pisca

Jelena, Vladanova sestra, Vukojeva žena
Marko, srpski oficir, Jelenin ljubavnik
Vukoje Klatić, svetski komunista
Vladan Mlatić, kućni komunista
Ljudmila, Ruskinja, Vladanova žena
Sima J., elitni Srbin
Zorka, njegova žena, Vladanova ljubavnica, verovatno i
Vukojeva, Galebova i Markova
Galeb, teški komunista, Jelenin ljubavnik
Jovan Mlatić, kapitalista
Magda, bogata udovica, Jovanova ljubavnica
Ildiko, mađarska sluškinja kod Jovana, pojavljuje se i kao
slovenačka sluškinja Metka
Aleksandar, kralj
Slovenački pop visokog ranga
Lila, odnekud
Bujković, agent
Sabina Klatić
Filip Mlatić

Likovi u pastišu romana sve tri sestre Bronte

Emili-Šarlot-An Tornpen, glavna junakinja, zovu je Ešan
Gospođa i gospodin Tornpen, njeni roditelji
Ledi i lord M., Ešanini poslodavci
Mladi lord Silvester M., udvarač
Tom, konjušar na imanju M-ovih
Vikar Plamli
Gospođa Plamli

Ledi Porša Vajldvil, sestra Mark-Antonija
Lord Mark-Antoni Vajldvil
Lord Henri Vajldvil, bludni sin
Džonatan Stounhart, neupotrebljeni lik

Likovi u pornografskoj skici

Sejdefa
Fatima
Evnuh
Sultan

Životinjski likovi

Dajna, Miličina mačka
Šliman, ulični mačak koji se odomaćio kod Zlatanovićevih
Žuća, Pavlovićkin pas koji se odomaćio kod Dare
Elin novi par mačaka

Prvo poglavlje

Milica je mesila testo za ravnotežu sa šljivama. Stajala je odsutno pored miksera, u kojem se masa jaja, šećera i brašna sa mukom obrtala oko povećeg komada margarina za konzumiranje i pečenje. Trebalo je razbiti grudvu, što iz lenjosti nije učinila, i sad se mikser nadmašinskom snagom borio sa tvrdoglavim proizvodom bog zna koje rumunske fabrike. Omiljeni margarin „zvijezda“, u pakovanju sa nacrtanim kolačima, nestao je u vihoru rata kao proizvod morskog neprijatelja. Oborenih trepavica, spuštenih ramena, smeđih uvojaka sakupljenih u labavi čvor na vrhu glave, ženstvenih bokova koji su se naslućivali pod *oversize* majicom sa likom psa Plutona, Milica, žena i majka, obavljala je svoje dužnosti sa neprimetnom setom čitavih naraštaja pritisnutih istorijom bola i patnje.

Duboko uzdahnuvši od olakšanja, kada je mikser pobedio, Milica se prenula iz opisa junakinje koji je upravo toga jutra prekucavala i čiji su se diskurzivni tragovi sada vukli po njenoj glavi, bacila pogled na Elu koja je meditirala na terasi, na susedne terase u dvorištu preko puta, na kiselo

drvo u dvorištu, na krovove niz savsku padinu, na reku, na betonske kockice preko reke, na ciktavo plavetnilo neba septembarskog podneva u Beogradu 1993. godine.

Ravnoteža je, po Elinom mišljenju, skup kolač.

Nem. Gleichgewicht, fr. quatre-quart, ravnoteža se pravi od četiri ili tri jajeta (zavisno od veličine pleha) i od iste količine brašna, butera i šećera. Iskusne domaćice uvek stave manje šećera i na vrh noža soli jer je tako ukus bolji. Ako testo mesite rukom, počnite sa buterom. Testo se izruči u zamašćen pleh ili obložen pek-papirom, a zatim se u njega stave, što gušće, komadi ili kriške svežeg voća – šljiva, kajsija, kiselih jabuka, krušaka, zrna grožđa, kupine, trešnje, jagode, maline, čak i dinje u kockicama. Pecite u rerni na 180°C oko 40 min. Pospite odmah vanilin šećerom, a kada se malo ohladi, još jedanput šećerom u prahu. Kolač je vrlo izdašan.

U mrtvom uglu terase sedela je Ela, Miličina majka, i obavljala svoje tradicionalne staramajčinske dužnosti pušenja van domašaja Julkinih nejakih pluća, pijenja kafe otrovnjače i čitanja *Ellea* koji je, u epohi narastajućeg potrošačkog duha, počela kupovati 1964. godine. Kada su se u njenome životu tako nezgodno poklopili starost i rat, selidba i delimični gubitak samostalnosti, Ela je uzela da ponovo čita *Elle*. Časopisa, ni mnogo čega drugoga, više nije bilo ni za lek, pa se u Elinom vraćanju prošlosti mogao naslutiti i individualni protest, kao i relativno uspešna autoterapija protiv senilnosti. U drugoj godini rata Ela je bila negde oko treće trudnoće Grejs Keli, počeli su se nositi kostimi sa pantalonama i muškim kačketima, a haljina-košuljica nikako nije izlazila iz mode.

– Najlepše su jesenje boje – rekla je Ela, premda je znala (ili baš zato) da je Milica ne čuje. – Dobra italijanska cipela, tvidski kostimčić, kašmirski pulover sa rol-kragom, bež mantil, pa da te bog vidi. Tako si se ti oblačila još u gimnaziji. A vidi se sada, u nekakvom dronjavom ponču, ili uvijena u maramu, pa još patike. Ja da ti kažem, što joj je gore, žena treba da bolje izgleda. Nikada nisam bila elegantnija nego posle razvoda sa tvojim ocem, premda sam ostala takoreći bez ičega. Nemam svilene bluze? Pa šta? Ja lepo napravim nekoliko plastrona od starih košulja za ispod kostima ili džempera, svaki različit, na svakome malo čipke, malo veza, broš od keramike, i sve me koleginice pitaju kako sa tom platom, pa još sa detetom, uspevam da se tako oblačim. A i isplela sam neke plastrone, pa kao stalno menjam pulovere. Posle, kada sam počela da idem u Nemačku, vidim u katalogima posebno prodaju takve plastrone, razne modele, u raznim bojama. Kao da se improvizacija može kupiti!

Ela je učutala jer se na zidu ispod terase pojavio Šliman, ulični mačak omiljen u najvećem delu komšiluka. Nabola je na čačkalicu komadić pileće džigerice i izvežbanim pokretom bacila ga tačno na zid ispred jednog od najružnijih primeraka mačjeg roda koje je Beograd, poznat po ružnim mačkama, ikada video. Šliman je u znak zahvalnosti pustio iznenađujuće čist ton iz svoga belo-prugasto-prljavo-sivog tela na visokim nogama. Kada bi otvorio svoju belo obrublenu njušku pozamašne zapremine, zvuk nije dolazio odmah, nego nešto docnije, kao da se stvara negde dublje – pri srcu, recimo. Šliman je dobar deo svoje popularnosti stekao utiskom o visokoj emocionalnosti (zahvalnosti) u komuniciranju sa svojim mnogobrojnim hraniteljima. Ime je dobio od Gorana, zahvaljujući svojoj veštini kopanja po kantama za đubre i kontejnerima. Sistematska iskopavanja

je Šliman obavljao u ranim jutarnjim časovima, kada ga je jedino Goran mogao videti. Na Goranov poziv promolio bi glavu iz đubreta, bez uobičajenog maženja i zahvaljivanja, više poslovno i solidarno, kao radni muškarac svome sadru-gu. Predstava je za ženke, govorio bi njegov pogled.

Već iz Elinog pokreta mogla se naslutiti jedna od glavnih odlika junakinjine matere: poslovnost. Da, možemo pasti na svakog uličnog mačora, ali će njegovo hranjenje biti precizno sproveden postupak sa unapred pripremljenom i iseckanom hranom, čačkalicama, sve na tanjiriću namenjenom samo toj svrsi, na pristojnoj udaljenosti od šoljice za kafu i pepeljare sa imenom i prizorom ostrva Parosa. Šliman je, naravno, skakao na terasu sa zida, ali nije propuštao ovaj ritual. Tek posle toga bi vešto doskočio između dve saksije, i počeo glasno presti. Ela se nikada nije bunila kada bi osam Šlimanovih kila žive vage, sa sve ugljenom prašinom, zapuštenim krastama, buvama i bog zna još čim skočilo u njeno krilo, pocepalo joj čarapu i ostavilo trag na svetloj suknji. Ela je zimi nosila bež a leti belo, i to su bile sve njene boje. Što se tiče Šlimanovih fizičkih odnosa sa Julkom, morali su svi dići ruke i u sebi se moliti: Julka i Šliman su se nežno voleli, ljubili, slinavili, disali jedno drugom u nozdrve, češali se, lizali jedno drugom uši i spavali u nežnom zagrljaju. Dok je Dajna (*Dinah*, po Alisinoj mački), koja je mirisala samo na francuske parfeme svojih gazdarica, prema Julki gajila kraljevsko prezrenje, Šliman je pravilno ocenio da je ljudsko mladunče gospodar kuće. Dajna je bila Miličina „devojačka“ mačka i sa Šlimanom je delila telesnu strast dva puta godišnje. Kako sada to nije bio slučaj, odnosno sezona, Dajna je sa kuhinjskog prozora hladno posmatrala plebejsko Šlimanovo udvaranje Eli.

U tišini, koja je nastala posle stavljanja ravnoteže u rernu, Ela je upitala:

– I, kako ti izgleda posao?

– Nikako, odgovorila je Milica. – Dobila sam prvih sto strana, a prekucala sam samo dve strane.

Istina je bila gora. Već na prvoj strani zastala je kod „spaljenih ognjišta“ i stavila zaoštrenom crvenom olovkom mali znak pitanja. Delovao je uvredljivo i skoro opsceno. Onda ga je zamenila jedva vidljivom tačkom. U kompjuter je ukucala „starih ognjišta“. Pitaće šta to znači, i kako ognjište može biti spaljeno, ako je to njegovo (ognjištevo? ognjištovo?) prirodno stanje – spaljenosti, naime. Milica je uzdahnula, i srknula ohlađenu kafu.

– M’c, rekla je tiho.

Dajna je shvatila i za tren oka našla se pod njenom podlakticom, svilena, topla i puna mačjeg razumevanja.

– Da li on zaista danas odlazi? – pitala je Ela.

– Da. I nemoj tako glasno, čuće neki ludak iz komšiluka.

Sa terase su se čule Eline potpetice. Kako su u Elin koncept ženske elegancije obavezno išle vrtoglavo visoke štikle („Hodaš kao skvo u tim ravnim mokasinama!“), nije ih se odricala ni po kući: ovaj letnji model, sa drvenim đonom i metalnim pojačanjem pete, imao je posebno impresivan akustički efekat. Šliman se pridružio Julki.

– Dobro, eto me unutra. Kad odlazi?

– Ne bi trebalo ni to da ti kažem... Voja, on i Dušan voze u Budimpeštu. Krenuće oko jedan noćas, da na granici budu oko četiri-pola pet, i uz malo sreće, neće ih daviti, posebno što ih u Subotici preuzima neki kolega svojim kolima, kao kupuju benzin preko. Ako sve bude u redu, Sanja prekosutra ide u Suboticu da vrati kola.

– I svi u Toronto!

– Ne, Dušan ide u Montreal.

Ela nije bila od onih majki koje bi uzdahnule i rekle: „E, deco moja!“, ili nešto slično.

– Zamoliću te za pet minuta nasamo sa Goranom – rekla je.

– Nemoj mu davati sve pare. Ostavi nešto za Julku i mene.

Ela je prezrivo digla obrvu. Za penzionisanu ekonomistkinju njenoga ranga i stila ovo balkansko mešanje osećaja i novca uvek je bilo odvratno.

– Ja investiram u svoju unuku, dajući koliko je neophodno, i raspoloživo od aktive, njenim najbližim paziteljima. Uzgred, mislila sam da će Goran smisliti dramatičniju varijantu.

– Biće dovoljno dramatično ako ih policija zaustavi do granice, ako budu mnogo zavirivali u potvrde od vojnog odseka, ako se uspaniče...

Zvekećući štiklama, Ela se ponovo povukla na terasu, misleći da kćer treba prepustiti razmišljanjima o braku, rastanku sa mužem i planiranju budućnosti samohrane majke.

Milica je ostala nad kafom, zalakćena preko Dajne. Ali u njenoj melanholično pognutoj glavi nije bilo ničega od programa koji je Ela predviđala. Pokušavajući da se oslobodi onoga spaljenog ognjišta, Milica je primenjivala svoju staru igru: ako ti se nešto ne dopada, intenzivno misli na nešto upravo suprotno od toga. U prošlosti, igra joj je donosila samo nevolje. Zamislite, na primer, šta se igraču može desiti na času hemije. No, u situaciji manjeg rizika, delovalo je. Milica je zamišljala masnu zelenu travu, livade išarane senkama retkih oblačića, ovce, nebo, razlićak. Vrtove koji to nisu, bez ograda, bez okućnica, staze bez ljudi, ribnjake sa ribama i patkama, glasove kosa i slavuja, škrgutanje šljunka. Engleski vrt. Zašto engleski vrt? Zato što je suprotan

francuskom, geometrijskom. Ali engleskih ima i geometrijskih, i uostalom svaki vrt sa začинима i povrćem je geometrijski. I vrt Kraljice Srca u *Alisi u zemlji čuda* je geometrijski. Vrt oko nekog zamka, ili kuće, ili parohijskog doma. Vresište u Jorkširu, sestre Bronte. No to izvesno nije ovaj vrt: njihova parohijska kuća, onako kako joj je u detalje opisala Dara i potkrepila opis mnogim fotografijama, bila je nešto sivo i depresivno i okruženo prevelikim grobljem za Hauart, gradić u kojem su živеле, sa jednom „visokom“ ulicom kroz centar, vrlo strmom: strmina je bila ključna u kontaminaciji vode koja je proticala kroz groblje, sa nekadašnjim ravnim pločama i mnogo pokojnika naslaganih jedan preko drugog. U Hauartu se umiralo, u prvoj polovini devetnaestog veka, kao valjda nigde u Engleskoj, sve dok državna komisija nije otkrila uzrok, zabranila ravne plitke grobove i uvela stojeće nadgrobne spomenike. No još uvek ih je u nekoliko godina umrlo toliko da je i to novo groblje postalo ogromno. Sve to je, veoma ponosna na pročitane literaturu, unela u svoj diplomski rad; posebno je istakla romane An Bronte, koja je prva opisala junaka – alkoholičara, i nužno bekstvo žene koja nije mogla dobiti razvod braka. Posledica – ostareli asistent, poznat pod nadimkom Opušak, optužio ju je za „feministički marksizam“, i za odsustvo pominjanja hermeneutike, imanentne poetike i postmodernizma. Dobila je osmicu i, umesto posla u gimnaziji, tražila je uglavnom poslove inokorespondenta. Prevodila je pretežno nevažne tekstove. Dara, koja je, zahvaljujući *au pair* boravcima u Engleskoj svake godine, mnogo bolje govorila engleski od nje, završila je organizaciju na akademiji za dramske umetnosti, i održala se nekoliko godina na televiziji, sve do rata.

Vrt koji je Milica zamislila ličio je na arboretum u Trstenom, pa na još jedan arboretum, u Volčjem Potoku kod

Kamnika. Neprijateljske teritorije. Čim Goran ode, uzeće *Džejn Ejr* i plakati do zore. To nisu *Orkanski visovi* druge sestre. Samo pozitivan plan o pripitomljavanju muškarca sa nužnim oštećenjima istoga tokom procesa. Ostaje, naravno, luda žena u potkrovlju, da nestane spaljena kao i... ognjište. Prvo su napisali studiju o njoj, pretvorili je u feministički akademski mit, pa onda roman koji objašnjava prvi brak i njeno ludilo. Onda su, naravno, snimili i film u kojem se objašnjava šta je bilo pre – *prequel*, umesto *sequel*. Nešto sa Sargaskim morem i Timotijem Daltonom, ako se dobro seća... Ja sanjarim, a ljudi zarađuju, snimaju, pišu, studiraju, postaju poznati, putuju... odlaze. Nedostaje dakle samo da smislim kako to oni rade protiv mene, u inat, da bi me ponizili, i počecu da pišem kao i ovaj...

Milica diže glavu. Ako je počela ludeti već na prvoj strani prekucavanja, šta će tek posle biti? Mora hitno da se javi Dari, da otkáže, da objavi novu trudnoću, šta god... Dajna i Šliman su istovremeno podigli glave na samo njima čujan zvuk brave. Goran je dolazio.

* * *

Kod tetka Simke spavalo je te noći šest mladih muškaraca, muževa, braće i sinova njenih prijateljica i rodbine. Godinama u skoro isključivo ženskom udovičkom društvu, tetka Simka je sa bežanjem od mobilizacije doživela da njen inače tihi i savršeno uređeni, za beogradske pojmove ogromni stan počne da liči tačno na ono što su ovi mladi ljudi izbegavali: vojnički logor. „Ali bez otkinutih ruku i nogu“, dodavala je Simka kada bi svojim prijateljicama prepričavala događaje kako bi dala na znanje svoje jasno antirežimsko i pacifističko opredeljenje.

Simka, starija sestra Goldman/Zlatanović, rođena u Požarevcu, sahranila je svog ljubljenog, pitomog i tako urednog Franca, rodnom sa Krasa, 1986, i kada su na televiziji počeli govoriti o pokvarenosti separatističkih Slovenaca, Simka je to shvatila kao ličnu uvredu. Njenoj pasivnoj vernosti vlastima bio je kraj, posebno kada ju je 1991, na hladnom martovskom vetru, na putu prema Zelenom vencu, polio mlaz ledene vode sa policijskog kamiona. Simka je preživela prehladu, ali je iz postelje ustala kao druga žena. Uprkos godinama i težini, Simka nije propuštala nijednu uličnu manifestaciju ni sastanke Beogradskog kruga, i kupovala je sve što je ličilo na nedržavnu štampu, a novinari *Radija B92* prepoznavali su je po glasu u kontakt emisijama. Sve što je Elu, nekada stalno u pokretu, „živčanu“ po Simkinim rečima, sada mrzelo da radi, preuzela je Simka. Sestre su pod stare dane zamenile karaktere, zaključio je Goran. On i njegovi prijatelji dobili su ovom zamenom prijatno i bezbedno boravište: pravi rizik bio je dokopati ga se i izlaziti iz njega. Simka je svoje pitomce negovala kao prava patrijarhalna gospođa, sa slatkim ujutro, kaficom kad god im padne na pamet, sklanjanjem pepeljara i stavljanjem čistih, mirisavom posteljinom nemogućih vezova i dezena, sapunima sa mirisom jorgovana i ljubičice, orahovim uljem za kosu, pravim četkama za brijanje iz Francovih zaliha, i kolonjskom vodom „pokošeno seno“, muška varijanta. Trpeli su sve, naročito posle Dušanovog otkrića kompleta *Politikinog zabavnika* od pre rata i posle rata, koji je Franc hronološki poređao, ukoričio i sakrio iza kofera u plakaru na hodniku. Tako se Simkin stan noću pretvarao u groteskno obnoćište u kojem je prestarela vaspitačica bdela nad preraslim dečacima. Dečaci su pušili, kikotaše se, gutali stripove i demodirane priče, i nisu nikako hteli ni da ubijaju ni da umru. Gorana su tri puta noću tražili kod kuće i dva

puta kod Simke. Oba puta dečaci su se umirili po kaučima, krevetima, sećijama u kuhinji, fotelji za sklapanje i krevetima na sprat u bivšoj dečjoj sobi, i po stanu se čuo samo napeti dah živoga plena. Sa ugašenim tonom, televizijski ekran je i dalje slao slike sličnog plena, zgrčenog, ponekad u delovima, na kakvoj ledini, dok ga pokoji pobednik šutira, čak i pred kamerama. Ali je stranu *Politikinog zabavnika* na vratima od vojne policije štitila široka i pouzdana prilika dezerter-ske majke, kako ju je Goran nazvao, i obnočište je moglo da odahne. I svima je bilo jasno da više nemaju kuda preko toga praga, čak i kada vojna policija prestane da obilazi kuće.

* * *

– Nisi ti nikakav Goran – rekla je Milica Goranu kada ga je prvi put videla – ti si pravi Moran.

Bila je u pravu: na Goranu ništa nije bilo gorsko, sve je bilo morsko. Delfin na suvom, mogao bi biti kratak opis Miličinog muža a Julkinog oca. Glatke kože i kose, visokog i gipkog, Gorana su ljudi nesvesno dodirivali u razgovoru, deca su mu se penjala u krilo, ljuti psi su na njega mahali repom. Na početku njihove veze Dajna je pokušavala da ga izbacila iz Miličinog kreveta hvatajući ga zubima za potiljak, kao da je njeno nevaljalo mače. Goranova mилоšta imala je i druge neobične posledice: specijalisti za torturu, majstori, postajali bi meki kao pamuk pred njim, dolazili bi na vreme, radili koliko treba, pili pivo sa njim. Goran, svačiji idealni sin, umeo je da ublaži razlike, smanji napetost, izravna krivine, da začara i zavede, da gleda toplo iz gnezda svojih gustih trepavica, čak i kada se bezmerno dosadivao. Prošao je kroz studije sociologije a da ga nijedan od poznatih tirana na fakultetu nije preko mere cedio ni kroz Kanta, ni kroz

Marksa, ni kroz Dirkema; jer kada je hteo da govori, Goran je govorio tiho, ubedljivo, zatežući minimalno svoje dalmatinske vokale, taman koliko je potrebno da ga se Dinarci ne boje, da ga Šumadinci previde, a da Panonce potpuno zaludi. Zapošljavao se tu i tamo, radio ankete, „plivao“. S Milicom se upoznao za vreme studija, u zatvoru. Nju su uhapsili zbog nošenja parole *Solidarność* na državno organizovanom omladinskom mitingu u znak podrške pravednoj borbi palestinskog naroda, njega što je gadno prikočio ispred milicionera koji su sprovodili buntovnike u maricu. Njega su narednog jutra pustili, ona je u Padinskoj Skeli provela deset dana. Na izlasku ju je sačekao, sa imenom „Milica“ ispisanim stilom logotipa poljske *Solidarność* na prozoru svoga spačeka. Venčali su se mnogo godina kasnije, kada je Julka već bila na putu, u okolnostima koje neće ostati tajna za čitaoca. Kada je, zahvaljujući produbljenom iščitavanju *Ellea*, Ela stekla nova znanja iz astrologije, zaključila je da Goran, rođen na katoličko Badnje večer, i to oko ponoći, pripada retkoj kombinaciji *jarca* i *vage*, te da je razumljivo što blagošću zavodi mase: kao i jedan drugi, nešto poznatiji, rođen te noći, trebalo bi da se čuva svoje trideset i treće godine. Njena kći bila je rođena na poslednji dan u znaku Jarca, na Bogojavljenje, u ponoć: dva *jarca* sa dva kraja priče o *jarčevima*, najnemogućnija kombinacija u ljubavnoj astrologiji. Taj deo im nikada nije otkrila.

Ručali su u tišini. Male dunavske kečige glumile su morsku ribu uz poslednje kapi Kajinog maslinovog ulja, a blitva, krompir i karlovački rizling dopunjavali su iluziju. Julka je dokazivala da se i ravnoteža može zblizgati u masu i kao takva nanositi na ravne, čiste i bele površine. To što je „badada“ odlazio, ovoga puta vrlo daleko i možda zauvek, nije narušavalo napetu pažnju sa kojom se posvetila brljanju.

Čitalac/čitateljka će uostalom morati da se pomiri sa činjenicom da Julka nije romaneskno dete. Neuporedivo, dakle, sa sinom Ane Karenjine, Devojčicom sa šibicama, Kozetom, Kekecom i drugom literarnom nejači.

– Zamoliću Gorana za kratak razgovor pre nego što krene – rekla je Ela taktično, obraćajući se i zetu i kćerki.

– Poslednja zavera – promrmljala je Milica. No to je izgovorila sa tako malo energije da svađa nije dolazila u obzir.

– Doneću vam kafu na terasu – rekao je Goran, što je značilo da Ela dobija pravo na ekstra cigaretu.

Milica je već sređivala sudove, zahvaljujući Julkinoj prirodi i padanju u dubok san odmah posle uzimanja svakog obroka, kada su tašta i zet, pod Šlimanovim nadzorom, započeli kafeni ritual na terasi.

– Ovo je moja kreditna kartica – rekla je Ela stavljajući na stočić sjajni komad plastike sa mnogo besmislenih znakova. – Ne možeš je koristiti u trgovinama, ali uz ovaj kôd – dodala je i cedulju – možeš podizati novac na automatima, svuda po onome svetu. Mi ovde ne možemo ništa sa time. Sve što ja imam je sedam hiljada dolara. Pomozi sebi kako znaš, a ja znam da ti nećeš zapostaviti moju unuku.

Goran je ćutke stavio svoju ruku na njenu. Umela je da mu dâ na znanje da ne polaže mnogo ni na njegovo očinstvo ni na brak svoje kćeri. Ali Ela je znala da daje i pomaže elegantno, i ako je i mislila da njeno potomstvo nije najbolje iskoristilo date životne okolnosti, time se nije služila da pridobije više moći. U prvoj godini rata Goran uistinu nije uspeo da uradi mnogo više od spasavanja svoga tela i duše: pitanje je da li bi iko mogao više. Prilikom napada na Sloveniju bio je slučajno u Ljubljani, na povratku iz Trsta gde je tražio delove za motor svoje barke. Odmah je po sporednim putevima nastavio za Zagreb, da bi posle nedelju dana hrlio u Dubrovnik kako bi

izvukao Milicu i Julku i vratio ih u Beograd. Da bi izbegao prve pozive od vojske, otišao je u Beč, gde je bilo neizdržljivo i depresivno, i gde mu je dosadilo da ga tokom dana bar dva puta proglase četnikom ili ustašom, zavisno od ljudi koje je sretao. Vratio se u Beograd početkom jeseni 1991. i odmah nastavio za Grčku, gde je brao pomorandže između Nafpliona i Mikene sve do februara 1992. Usput je uzalud tražio posao u Skoplju. Spaček je preživeo ovaj put, kao i pet kanti maslinovog ulja i dvadeset kila pomorandži u njemu, Goranov doprinos borbi protiv galopirajućeg siromaštva. Tada je Goran pomislio da je situacija još najzdravija u Sarajevu, i da možda ne bi bilo loše da se tamo preseli na neko vreme. Koliko su dugo bili vredni njegovi zaključci ostavljamo obaveštenom čitaocu/čitateljki da proceni. Spačeka je neko ukrao početkom proleća 1992, vize su se sve teže dobijale, i Goran je zaključio da naredno bekstvo mora biti ozbiljnije, što će reći i dalje. Mapa mogućnosti je tada još izgledala nejasno, ali je već mogao birati između pranja sudova u Njujorku (garantovana veza), mešanja zubnih plombi na Novom Zelandu (nepotvrđena veza), sviranja pikola u filharmonijskom orkestru u Santo Domingu (bivša ljubav, violinistkinja, zvala je jedanput nedeljno) ili ubacivanja podataka o ruskim autorima sa područja humanistike u kompjuterski interuniverzitetski program u Torontu, bar za tri meseca. Izabrao je Toronto. Sa Elinom karticom mogao je izdržati godinu dana, ili više, zavisno od troškova za boravište. Kanadsku vizu je dobio posle četiri meseca čekanja. Milica je odbila da ide.

Na terasi je vladala potpuna tišina. Takvi su bili Goranovi i Elini „razgovori“, ako se već nisu zabavljali nekom neobaveznom temom. Za ljude koji ljubomorno čuvaju svoje osećanje slobode, tako duboko međusobno razumevanje bilo je zapravo čvrst ugovor o nenapadanju. Ela nije bila

majka-kvočka, ni Goran muž-petao, i oboje su nekako bili uvereni da Milica, bez obzira na apatiju i nepokretnost, može i sama da izađe na kraj sa svojim nevoljama. Na početku, Milici je smetala ova sebična alijansa. Docnije, uverila se da joj odnos Gorana i Ele ostavlja samo njen prostor slobode i bila im je zahvalna. Što se očinstva tiče, Milica je u Elinim preglednim i precizno vođenim odnosima sa muškim polom mogla da bira uzorne primere: postojao je lik sa ovalnog porcelanskog portreta na Novom groblju, ispred kojeg je Ela ponekad puštala suzu; bio je to Miličin otac, učtiva prilika koja se bavila polnošću morskih ježeva u laboratoriji i nedeljom dolazila da malu Milicu izvede na fascinantna mesta kao što su Muzej Nikole Tesle, Zoološki vrt ili opservatorija na Zvezdari. Ela i on bili su razvedeni od njene četvrte godine. Docnije, bio je tu novi Elin muž i Miličin očuh, koji je uređivao časopis iz ekonomije danju, a noću čitao kriminalističke i naučnofantastične romane. Sve što je znala o ovim žanrovima, ako ne i o budućnosti planetarnog sistema, Milica je naučila od njega. Da je očito bio i dobar poznavalac ekonomije, saznala je kada su ga izbacili sa posla, zbog uvodnika koji je protumačen kao uvreda za sistem, samoupravnu ekonomiju i nekakvog dipl. ekonomistu lično u gradskoj skupštini. Otada pa do smrti, kao penzioner, samo je čitao romane i novine, vozio Elu i Milicu kada i kamo su tražile i, po Elinom svedočenju, bio najbolji muž koga jedna savremena žena može dobiti. Od pre nekoliko godina i on je boravio na Novom groblju, pod sivom granitnom pločom na kojoj je već bilo i Elino ime, bez onog drugog datuma. Ela je na groblju posećivala dva spomenika, ali je sećanje na sebe upisala sa drugim mužem. Za Milicu je dakle „otac“ bio pojam nepovratno odvojen od nadmoći, vlasti, straha i obazrivosti, upravo onih odlika

bez kojih se ne može ni zamisliti patrijarhalni otac. Tako ni Goran nije morao nositi nikakav naročiti teret dodeljene mu očinske uloge, i ako kažemo da je to bio jedan od jakih razloga što se odlučio da se otrese mnogobrojnih obožavateljki i veže za Milicu, bićemo blizu istini.

Ela se povukla u svoj salon sa Šlimanom. Dajna je po običaju zauzela Goranovo mesto kod Milice. Julka je uveliko spavala u svome muslinskom gnezdu. Poslednji put, za ko zna koliko vremena, Goran je obavljao ritual popodnevnog opuštanja: otvorio je prozor, spustio neprozirne zavese, pomerio Dajninu zadnjicu, vešto izbegao njenu kandžu, uz uzdah se smestio do Milice, skupljene u embrionalni položaj, zagrlio je otpozadi i zaronio nos u topli prostor između njene kose i njenog levog uva. Koji trenutak docnije, Dajna se sklupčala u zaklon njegovih savijenih kolena. Obično bi u tom položaju sve troje namah zaspali, ili bi Goran iz lenjivog i mekanog tela svoje supruge pokušao da izvuče trenutke strasti. No sada su, potpuno budni, ćutali i disali, svako obuzet svojim mislima. Goran je pokušavao da sebe optuži, da se odmah kaje i da sebi relativno brzo oprost: metod koji mu je obično uspevao sada nije davao nikakve rezultate. Pokušavao je da malo razmrda svoju bolećivost misleći na period od pre dve godine, kada su zamenili Miličin mali i Elin malo veći stan za ovaj plemeniti i ruševni veliki prostor u centru, i kada su uz pomoć prijatelja, arhitekata, rašljara, ekologa, i konačno Goranovih majstora, od njega napravili bar prvu fazu idealnog boravišta za malo umoran brak, buduću prvovrsnu mladu damu i urbanu staramajku. Prvobitni plan, sa stubovima obavijenim pravim bršljanom u kupatilu, kavezom za individualno Dajnino posećivanje terase, kaminom koji greje dva prostora, kuhinjskom česmom od kamena (iz Grčke ili sa Brača), nije mogao biti u potpunosti

izveden. Kada su nekako uspjeli da isplivaju iz osnovnih zamisli, zahvaljujući Elinom dobrom upravljanju finansijama, počelo je predratno vrenje, pa onda i rat. Uređivanje idealnog doma završilo se negde do trećine: Julka je dobila svoju sobu, krevetić sa zavesama i mnogo plišanih medveda svih veličina; Ela je uredila svoj reprezentativni salon sa klavirom, lampom od mutnog stakla u obliku čokota grožđa, komadićem persijskog ćilima koji je preživio sve selidbe Goldmanovih/Zlatanovićevid, i drugim otmenim relikvijama. Goran i Milica ostali su zatrpani svojim knjigama, i dok je proticala godina dana uređivanja znanja, u njihovim se dvema sobama volšebno pojavio sav nameštaj koji nikome nije odgovarao. U nečemu što je trebalo da bude radna soba dvoje revnosnih intelektualaca, Miličin sto se groteskno nastavljao na stari kabinet šivaće mašine bagat: sto, obojen u veselo crveno, poticao je iz srednje faze kućnih radova pokojnog teče Franca. Goranova montaža sa stolarskim stalcima i crnom pločom gubila je svu eleganciju sa dodatom nahtkasnom gurnutom ispod. Knjige su se počele useljavati i u njihovu spavaću sobu. Milica je delimično uspjela da očuva koncept spavaće sobe kao bele verande sa biljkama, i u najgorim uslovima, na početku rata, islikala je u kupatilu, kao što je bilo i predviđeno, stilizovani friz talasa sa delfinima, po uzoru na freske sa Santorinija. Četvrti zid ostao je bez delfina jer je nestalo nemačkih boja za slikanje na pločicama. Od stubova je ostao samo onaj neizbežni, kanalizacijski, a bršljan se sporo uvijao oko prozora. U tom nedovršenom i skrpljenom enterijeru, simboličkoj predstavi prekinutih nadanja, preživeli su svi zajedno užas prvih ratnih godina. Dok je tumarao i lutao tražeći kako da pobjegne, Goran nikada nije sanjao mesto odakle je bežao: sanjao je uvek stari Miličin stan, mali, nepromenljiv i udoban. Pokušao je da to

uradi i sada, i da se seti njihovog pravog života, tamo, nekada. Nije išlo. Sve što mu je padalo na pamet bila je zadnja, lukava i zavodljiva Simkina ponuda. Pre nego što su prigovornici savesti (Miličin prevod *consciousness objectioners* za jedan od mirovnjačkih biltena) napustili obnoćiste, Simka im je, sa zavereničkom radošću, pokazala Francovu radionicu. U nekadašnjoj devojačkoj sobici iza kuhinje, Franc je za života uredio prostor u kojem je popravljao kućne aparate, prekidače, osigurače, pravio vešalice, nepotrebne police, kutije za pisma i kućice za ptice, i u jednoj fazi Miličine borbe za preživljavanje, drvene narukvice koje je ona bojila i prodavala. Sve što je bilo potrebno za samostalnog *bricoleura*, uključujući i povezane kompletne časopisa *Sam* i *Uradi sam*, nalazilo se sistematski poređano, okačeno, pregledno, kompaktno: ekseri po vrstama u providnim kutijicama, oruđe, *Black&Decker*ovi kompleti, boje, četke, lepila, konopci, lenjiri, sve oprášeno i čisto. Simkino kućno negovanje kulta pokojnog muža bilo je ovde tako snažno da se Goranu učinilo da iz sobice pirka zefir erotizma koji je nekada vezivao dva tako neobična i različita stvorenja. Simkin predlog bio je neka vrsta zaveštanja Francovog svetilišta onome od prigovornika koji se odluči da ostane, ili da se vrati.

Predlog je zvučao savršeno besmisleno: Voja je odlazio da popravlja avionske motore, bar prve godine, Dušan da radi tezu iz kibernetike, Goran nije imao nikakav poseban plan, sem da započne potpuno nov život. Ako izostavimo potoke suza Dušanove majke, Miličinu disciplinovanu uzdržanost i zid novokomponovanog srpskog ponosa između Voje i njegove mnogobrojne porodice, niko zapravo i nije pokušao da prigovornike zaustavi nekom ponudom. Simka je bila jedina. Njenom nezgrapnom i velikom telu nekako su odgovarale nezgrapne, premda plemenite ideje, među

kojima se najjasnije očitavala majčinska. Njeni sinovi, koje je rano rodila i koji su rano otišli, jedan da bude lekar negde u Gorenjskoj, drugi da se osami u komuni negde u Primorskoj, slali su ponekad unuke i unučice, no čim su ovi stigli do puberteta, odlazak staroj mami u Beograd više nije bio dovoljno uzbudljiv provod. Ukratko, Simka je bila željna davanja i samo jedna Julka nije joj bila dovoljna.

Savijen oko Milice, Goran je, na svoj užas, mislio o Francovoj radionici. O potpunom opuštanju i zatvaranju, o predmetima, o satima ćutanja, o prepuštanju Simkinoj nezi, o okruživanju besmisla mehurom korisne usmerenosti. Možda bi mogao praviti nešto čime bi izdržavao svoju porodicu? Nasmejao se u sebi: nikada, svih ovih godina, nijedan plan sa zarađivanjem nije uspeo, ni njemu niti ikome koga je poznavao, posebno ako je plan sadržavao proizvodnju nečega. Voja je tvrdio da je reč o ekonomskoj ukletosti društva, u kojem možeš uspeti samo ako slučajno ili namerno grešiš i varaš, ali on je već odavno postao konzervativac – samo se pojam nije više mogao prepoznati u osiromašenom i poludelom društvu. Dušan je smatrao da je nedostatak estetske komponente taj koji uništava svaku malu inicijativu i inventivnost – ali se u njegovom razmišljanju uvek pojavljivala neka reč koja bi dovodila u sumnju celinu. Takve su bile mantra, om, jin i jang početkom osamdesetih, fraktali, gigabajti i entropija sredinom osamdesetih, i susvetaštvo, ison, predogled, sabornost, duhovnost, miloduše i slično krajem osamdesetih i početkom devedesetih. Simkin predlog nije se mogao ostvariti: to je bio samo još jedan put u toplu tamu, iracionalizaciju, udobnija varijanta smrti, tupost u kojoj će Milica postati još mekša, ćutljivija i deblja, i u kojoj on, Goran, više nikada neće moći da traži slobodu i užitak za svoje telo. No Simkin predlog je njemu

otkrivao dubinu sopstvene sebičnosti, i ništa, sem neizvesne budućnosti, nije moglo da mu pomogne da dokaže kako možda nije tako strašno to što hoće da izvede... Odlazio je kriv da bi možda dokazao kako nije kriv. Milica je ćutala o burnim događajima prošlih leta. Osim kada su je treći put otpustili, prethodne zime, nijedanput nije napravila scenu oko toga. Uostalom, nikada ga i nije ozbiljno uzimala kao muža. Njihov ljubavni život bio je najbolje što je Goran za sebe mogao da zamisli: na početku je još morao da dokazuje svoj ljubavnički ugled, a Milica svoju zanesenost. Kada je faza dokazivanja prošla, mogli su se ponašati onako kako im je oboma najviše odgovaralo: u trenucima kad su vodili ljubav, napolju kao da je uvek bila zima, a oni su se ponašali kao dve životinjice iste vrste, koje se u tami jazbine nepogrešivo nalaze, ispunjavaju svoju žudnju i konačno nestanu u snu, u toplom klupčetu svojih tela. „Mirna i infantilna“ bila je Miličina definicija njihove ljubavi, izrečena samo Goranu. I morao je, prokletnik, i to da uništi.

– Nemoj plakati – rekla je tiho Milica.

Umesto odgovora, zajecao je tiho u njen vrat. Ona se okrenula, zagrlila toplu glavu i poljubila ga u slepoočnicu. Ostali su tako, bez reči, plaćni i bedni, dok je tanak zrak sunca silazio sve niže niz zavesu i bivao sve crveniji. Telefon i Julka oglasili su se istovremeno, i Goran i Milica, izvežbanim skokom mladih roditelja, ustali su svako na svoju stranu. Zvao je Dušan.

– Premišljam se već nekoliko sati – počeo je Dušan.

– Pet i po – rekao je Goran.

– Stiliti su i po godinu dana sedeli na stubu i promišljali svoje podvižništvo... – započeo je Dušan.

– ...i srali prolaznicima na glavu – prekinuo ga je Goran.

– Kazuj.

– U stvari sam se rešio. Ostaću i preseliću se kod Simke. Privlači me mogućnost da se osamim, da pravim nešto rukama, da budem koristan, možda i da zaradim nešto za svoje. Tesar, podvižnik. Josif... Hoću da se utopim u nešto što je blizu smrti, a smrt nije.

Goran je otpuhnuo. Ovaj verbalni lešinar je, za razliku od njega, umeo da se brzo odluči i da u letu uhvati ideju. Naravno, sutra će ležati do ručka „promišljajući“ kako da ostane kod Simke, zatim će Simki odneti nekoliko detaljnih nacрта najbesmislenijih predmeta koje neće napraviti, ali će je očarati... No zasada je rešio svoju situaciju. Ne mora da doktorira, ne mora da se izdvoji od ostalih koji plutaju kao i on.

„Je li pošteniji od mene?“ , upitao se Goran.

– Da li me mrziš? – upitao je Dušan.

– Kako da te mrzim, nesrićo – nasmejao se Goran. – Samo si nas pretekao, eto.

– Ja ću da vas vozim, tako je jednostavnije – rekao je Dušan.

– Samo dobro „promisli“ – odvratio je Goran.

Julkin oglasavanje trajalo je, kao i obično, koliko i telefonski razgovor koji je ometala. Sada je, slinava i rumena, sa obožavanjem čekala da je badada uzme u ruke.

– Ovo dete sve više liči na psa – rekao je Goran, iznoseći je na terasu. – Kupiće ti badada ogrlicu sa filcom iznutra i ukrasnim kamenjem spolja, i brnjicu, i litar, i plastičnu kost, i istetoviraćemo ti uvo, i zaustavljaćemo se pored svake bandere.

Julka je izgledala presrećna pred ovakvom vizijom budućnosti. Goran joj je na uvo nastavljao opis srećnih budućih psećih dana. Julka je gugutala i mrdala svim prstima na

rukama i nogama. Gledajući ih iskosa, Šliman je imao ozbiljan izraz nekoga ko razume da se otac i kći rastaju.

Kada su, u gluvo doba, Goran i Dušan napustili kuću i otišli da pokupe Voju, Julka je blaženo spavala. Ela se pretvarala da spava kako bi kćerki i zetu omogućila nesmetan rastanak. Goran je poljubio Milicu u vrat, ona njega u slepoočnicu, poljubio je Julku u smešno podignuti taban, pa u dlan. Vrata su se zalupila, Milica je otišla u kuhinju i polako oprala tri šoljice i džezvu od kafe. Zazvonio je telefon.

– Čujte, ne znam zovem li točno... Ja sam Jure, zovem iz Vrbe na Gorenjskem... Simkin sin. Zvala me je gospa Kaja iz Dubrovnika, pa me zamolila da proverim gde je njen sin Goran, i kako su Milica i Julka.

– Ja sam Milica. Zdravo, Jure. Odlično te se sećam, mislim da bih te i sada prepoznala. Kako si?

– Eto, fajn...

– Molim te poruči Kaji da smo svi dobro, i da ću joj se nekako javiti za koji dan. Mogu li preko vas?

– Naravno. Oprosti da zovem ovako kasno, pravkar sem prišiel z dežurstva i našao poruku na tajnici. A danju se i teško dobije Beograd. Evo broja...

– Hvala. Pazi se..

– I ti...

Spustila je slušalicu i uzdahnula duboko. Trenutak ranije mislila je da je otupela taman koliko treba, da može izdržati sve, da je više ništa ne može razdirati, poterati crvene magle u glavu, učiniti da joj usne postanu modre i ledene, da više ne može jecati nasuvo, bez suza. Zvao je skoro zaboravljeni brat od tetke, pa šta! Zvao je Jure koji ju je učio da pliva i da igra odbojku u Biogradu na Moru, koji sada ima blizu četrdeset godina, koji se mrtav umoran vratio iz bolnice,

parkirao kola u garaži, ušao kroz verandu i u mraku drvetom obložene dnevne sobe ugledao svetiljčicu na telefonu: znak zabrinute majke negde u Dubrovniku, dok iza brda gruva, dok je nad Vrbom na Gorenjskem mlad mesec, dok dva dezertera ćutke putuju prema mađarskoj granici. Jer mali svet u kojem su živeli više nikada neće biti isti.

Sedela je zgrčena na terasi sve dok nebo prema Novom Beogradu nije počelo da bleđi, i dok sa druge strane, kroz Julkinu sobu, nije ušao prvi ružičasti prst sa istoka. Stresla se, ušla i sela za kompjuter. Sa strane, pritisnut oblutkom iz Trstenog, čekao je jedini, mašinom kucani rukopis velikoga dela, od kojeg je zavisio, bar u ovome trenutku, samo boljitak jedne porodice.

Ubacila je disk sa programom, izvukla ga, pa ubacila drugi disk za upisivanje. Kompjuter je pustio podugačak, šumeći zvuk. Sačekala je da se smiri i onda počela da prekucava. Moglo bi ići brzo, ako ne bude cepidlačila. Možda da unese više nego u papirnu verziju? Ona ionako neće više važiti kada budu odštampali kompjutersku. I šta je važnije – njeno nerviranje ili obavljen posao?

Jelena pružila ruku da dohvati tabakeru sa bugarskim cigaretama, i dodirnula bisernu ogrlicu koju joj je Marko, znajući da ona ne voli skupe poklone, snebivljivo dao juče, dok su pod svećama jeli kavijar. Znala je da je sa Vukojem njihov brak gotov, premda bi uvek zadrhtala kada se seti njegovih čvornovatih ruku. Znala je da je Markov šofer, omanji Šumadinac sa runovitim brkovima, gleda onako kako se samo žena, ona, Jelena, može gledati. Znala je i zašto je pristala na uvijeni Markov poziv na

jesenju vožnju po Timočkoj krajini, hoteći da joj pokaže svoju kuću i svoje konje. Zašto li sada onda misli na Vukoja, i da li se uspeva sakriti od policije u Beogradu?

Jelena povuče šumno dim. Znala je da Marko, Srbin i jugoslovenski oficir, ne voli kada žene puše. Znala je i da on zna da je ona, Jelena, svetska žena, i da je mnogo sedela u Parizu, kada je Vukoje bio u Španiji, pa posle u Moskvi. Prevukla prstima strasno preko crvenog svilenog kombinezona i prošla drugom rukom kroz svoju bujnu vranu kosu. Znala je...

Išlo je suviše sporo. Mora predati Dari bar prva dva poglavlja do sutra, da ih ona odnese nekoj poznanici, pa ova sekretarici u Akademiju. Poznanica ne treba da pominje Daru, ni Milicu, a Milica mora da požuri kako bi zaradila što više. Zapisivačica – daktilografinja može da se brzo vrati sa bolovanja, a onda je posao gotov. „Ženski lanac“, kikotala se Dara, dok joj je opisivala kombinaciju.

Vladan se meškoljio u masivnom krevetu oćinske kuće na Dedinju. Jućerašnji sastanak kluba opet ga bacio u samoispitivanje. Bojao se jednoumlja, i kako ono uništava srpsku građansku porodicu, a sa druge strane drugovi mu nikada ne bi oprostili da se nije onako snažno suprotstavio buržoaskom stavu Sime J. Kao što je još Demokrut rekao, ćovek je politićka ćivotinja. Nije verovao u taj nasmejani cinizam per aspera ad acta, ali u sebi je morao nevoljno priznati da Sima J. ima jakih misli, i da mu je Srbija na srcu. Srbija, i to u danima kada Galeb misli da

je svako nacionalno pitanje već začetak izdaje interesa svetske radničke klase, i da se sa tim zametkom treba oštro i drugarski boriti, putem argumenata. Nije više znao kome bi trebalo da bude veran: Srbiji, što je uključivalo i Simin klub, i drevne misli Demokruta, i poštovanje narodne istorije i dostojanstva, ili samo Galebu, čiji život visi o koncu zbog mnogobrojnih agenata koji su mu za petama, a on, Vladan, zna da se ni iz Moskve, kada bi sad otišao, ne bi živ verovatno vratio. A ona, Jelena...

– Ojoj, rekla je tiho Milica. Nije znala šta da uradi sa svim tim „znao je“ i „znala je“. Šta je Jelena zapalila cigaretom: kombinezon ili kosu? Runovite brkove nije smela da dira. Urediće sintaksu, ubaciće slutila je, „sumnjao je“ umesto ili između dva „znao/la“. Izbaciće „drugom“, pa neka Jelena sve to obavlja jednom rukom. Možda bi bilo pristojno da sve te ispravke posle unese i u isprintanu verziju, na hartiju, pa da se pisac sam odluči? Suviše vremena. Neka ide čisto, sa ispravkama, pisac će biti zahvalan na profesionalnoj pomoći.

Engleski vrt u svim zelenim bojama preliva se po crno-belom ekranu. Otvorila je novi fajl, i počela upisivati, brzo, iz glave u ruke a mimo srca: nasmejala se u sebi na stereotipnu figuru tekuće kritike, koja je, kad god je autorka u pitanju, upotrebljavala vezu srce – ruka, izbegavajući glavu... no nije mogla zaustaviti, skoro ni kontrolisati, ono što je isticalo kao nepokorni, hiroviti, neki sasvim samostalni tekst, neko pismo koje se očito rađalo iz potisnutih znanja, neizraženog uživanja, potrebe za bekstvom, potrebe za igrom... potrebe za ljubavlju. Pisalo je nešto, neko iz nje, neka koja je očito htela da joj produži život, da je zavede, da je odvede bilo gde što nije ovde. I Milica je poslušala, i krenula za njom,

za sobom, u nedodijlu punu reči, slika, svega što je odmah prepoznavala, i bila spremna da to prepoznatljivo, to što je njen svet izvan pravog sveta, izvrne kao rukavicu: nije se smela zavaravati, šavovi, struktura, unutrašnjost, mehanika, zanat, pismo bilo je ono što je htela da istražuje. Odmah je znala da je to terapija, verovatno jedina kada se mora suočiti sa pismom koje za sebe misli da raspolaže svetom. I teklo je, u ranu zoru, uz udaljene zvuke grada koji je u nebo otesao noćnu prljavštinu, iz svega što je Milica bila.

Neophodnost braka pokušali su da ospore mnogi pesnici i filozofi, a potvrđivali su je mnogi romanopisci i moralisti. Razumna čitateljka svih tih književnih oblika morala je, dakle, sama da nađe put kroz sukobljena stanovišta i da za sebe pronađe rešenje. No razmišljanje žene opterećeno je prevladavajućim stavovima društva, koje joj propisuje brak kao jedini mogući oblik postojanja. Udovica Smitson i gospođica Isli, koja se nikada nije udala, podjednako su mislile, i svoje mišljenje nisu skrivale pred njenom kolebljivom majkom: Ešan mora da se uda. Mogućnost da pred damama, koje je inače poštovala, licemerno prikriva svoje dvoumljenje oko braka nije joj se dopadala, kao ni njihova nemoć pred njenim suviše učenim i zapletenim dokazima. Gospodin Tornpen, njen voljeni otac, bio je suviše rasejan i obuzet čitanjem da bi primetio rastući sukob između teorijskih mišljenja i prevladavajućih društvenih pravila u sopstvenoj kući. Emili-Šarlot-An Tornpen, za porodicu i prijatelje Ešan, morala je da sama donese odluke, i to tako da ne povredi voljena bića. Tornpenovi nisu bili bogati, ni suviše strogi roditelji. Srednje rešenje, odlazak iz kuće i pokušaj da sebi obezbedi nešto uštede vine kao guvernantu, moglo je biti dobrodošlo za sve. Nije li i do sada zarađivala dajući časove klavira i francuskog u Harogejtu, i to skoro svim predstavnicima

viših klasa u okolini? Udovica i usedelica prihvaćće rešenje da sebi traži boljeg supružanskog kandidata, majci je ionako jasno da poželjnoga kandidata nema u blizini. Ocu će biti važno samo da mu piše dugačka i pametna pisma...

Ešan uistinu nije mislila o mogućnosti braka, odnosno o pripadniku suprotnog pola koji bi mogao predstavljati uspešnog kandidata za zajednički život do smrti. Ne bi se moglo reći da mogućnih kandidata uopšte nije bilo: u svakoj porodici u kojoj je poučavala decu postojao je, negde u daljini ili čak i u samoj kući, stariji brat, neoženjeni rođak, prijatelj kuće. Mnogi su je primećivali, neki su joj upućivali pokoji zainteresovan pogled ili ljubazne reči. No Ešan je veoma rano, zahvaljujući čitanju dobre književnosti, došla do svog pojma ljubavi, koju je opet smatrala ključnom za zasnivanje bračne veze. Veoma brzo je uvidela da njeno razumevanje nema mnogo dodirnih tačaka sa razumevanjem drugih mladih žena koje je sretala. Dok su one, kada bi se spomenula ljubav, prekidale razgovor i počinjale da se snebivaju i kikoću, Ešan je smatrala da je to upravo onaj najvažniji vid bračne veze o kojem vredi razmišljati. Posledica je, očekivano, bila da je sve manje imala prilike da razgovara sa mladim damama svog uzrasta: tačnije, primetila je da je izbegavaju. Ešan je smatrala da je u ljubavi najvažnije znanje, od anatomije do filozofije. Antički tekstovi su je poučavali da je ljubav neka vrsta bolesti, koja se leči bliskoću, odnosno praksom ljubavi, i zato je očita hipokrizija društva u kojem je živela tako odudarala od njenih najdražih književnih primera. Uz divlja silovanja i otmice, u toj je književnosti bilo mnogo pametnih razgovora o ljubavi, nespутanih opisa ljubavnog čina, žaljenja za voljenom ili voljenim, trajnih i savezničkih ljubavi, nerazdvojenosti tela i duha kad je reč o ljubavi. Ešan je, kako vidimo, brzo učila: zato je svoj mladenački žar u razumevanju ljubavi zamenila odsustvom u razgovorima

svojih vršnjakinja, i sačuvala za sebe svoje zanimanje. Mlade dame često nastupaju kao grupa u kojoj dominantnije ličnosti proglašavaju pravila i način ponašanja, pa i hijerarhiju u grupi, uključujući i izdvajanje onih koje ne odgovaraju ukusu i, budi-mo jasni, razmaženosti dominantnih: tako je Ešan neprimetno istisnuta iz krugova svojih vršnjakinja, i istovremeno iz krugova obaveštavanja o suprotnom polu. Uz to su išle i prikriveno zlobne i isključujuće primedbe o njoj, i tako je Ešan ostala izvan svih događanja koja su neumitno vodila ka sklapanju brakova i promeni načina života njenih vršnjakinja. Ešan je bez napora i sumnji lako došla do uverenja da mora otići...

Koji joj je đavo? *Cut?* Ne. *Copy, save as:* engleski vrt. Odakle ovo? Obećala je sebi *Džejn Ejr* i rasplakavanje, ali se javio Jure i stvarno je rasplakao. Osveta sestara Bronte? Fantomi iz diplomskog rada? Ustala je i otvorila prozor. Gledao je na ćošak susedne zgrade i na dvorište sa terasama okićenim vešom. Iz prizemlja se javljao psovka komšija grobar, iz bočne zgrade treštala je muzika.

Ela se pojavila na vratima.

– Čuj sine, ja ću da se pobrinem za Julku. Hajde ti sada malo prilegni, pa ću te probuditi za, recimo, tri sata.

Ela je nije nazvala „sine“, ne seća se više otkada.

– Hvala, matero – odvratila je.

Uvukla se u postelju, malo grozničava, bolne glave. Goran i ona su nekada najviše voleli da odu na spavanje kada sav ostali svet počne da se budi. Osetila je kako joj se Dajna gnezdi pored nogu. Slike. Goran pliva u zelenkastoplavoj vodi, ali ne na moru, nego u velikoj rupi u ledu.